

Ludovít Štúr alakja és újraértelmezései*

Demmel József közelmúltban megjelent két kötetének együttes értékelését az indokolja, hogy azok kiegészítik egymást, az először megjelent monográfiában feldolgozott primer forrásanyag tekintélyes hányada köszön vissza a dokumentumkötetben. Magyar történeasz ilyen mélységben nem kutatta Štúr személyét és életművét, éppenséggel szlovák sem sok. A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (Békéscsaba) fiatal munkatársa évek óta foglalkozik a „mindkét hazájában”, Magyarországon és Szlovákiában egymás ellenében erősen vitatott, úgymond megosztó személyiséggel, Ludovít Štúrral, akinek alakja egyebek mellett neki köszönhetően is került ismét előtérbe.

Az alapok ehhez adottak. Štúr a szlovák irodalmi nyelv létrehozója, az első szlovák nyelvű politikai újság szerkesztője, az 1848. évi szlovák politikai mozgalmak egyik legfontosabb, meghatározó személyisége volt. Ám az újraértelmezés/újraértékelés¹ Štúr személyét illetően több mint aktuális, nem „csak” Magyarországon, de Szlovákiában is. Miközben a szlovák társadalom túlnyomó többsége a legismertebb történelmi alakjaként, sőt ikonikus hőseként tekint rá, Štúr életművének évtizedek óta egyik legkiválóbb kutatója, Rudolf Chmel irodalomtörténész (nem mellesleg az utolsó budapesti csehszlovák nagykövet 1990–1992 között) okkal vetette fel saját könyvében, továbbá a *Fórum* hasábjain, illetve a Demmel-féle dokumentumkötet utószavában is,² hogy Štúr nevét Szlovákiában jószerivel mindenki ismeri. Ám az, hogy kit is takar, mik voltak gondolatai, nézetei, cselekedetei, megválaszolatlan kérdés a többség számára.³ Mert létezik ugyan egy kanonizált Štúr-alak, ám erre az ideológiák számos rétege (nacionalista, kommunista) rakódott rá és lepte be, közhelyszerűvé torzítva azt.

Ehhez társult még egy szinte spontán hozadék is, hasonló ahhoz, ami talán Batthyány Lajos esetével hozható párhuzamba magyar viszonylatban. Mire gondolok? Arra, hogy Batthyány nevéhez „két olyan dolog kötődik, amely tökéletesen alkalmas arra, hogy elfedje

* Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Kalligram, Pozsony, 2011. 374 p.; Ludovít Štúr. A szlovák és a jövő világa. Szerk.: Demmel József. Kalligram, Pozsony, 2012. 798 p.

1 A szerző is kiemeli könyvében Gyáni Gábor gondolatát, miszerint az újragondolt történelmi tudást a permanens újraértelmezés alapozza meg. Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. In: *Uő: Az elveszthető múlt. Nyitott Könyvműhely, Bp., 2010. 14. Az újraértelmezés vállalt igényének megjelenésére példa: Történelmi ártértékelés – Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk.: Ujváry Gábor. Ráció, Bp., 2011. (Kodolányi János Főiskola Történelmi Műhelyének Kiadványai, 3.).*

2 Chmel nevéhez fűződik a legújabb szlovák Štúr-szövegkiadás is: *Ludovít Štúr: Dielo*. Kalligram–Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava, 2007. Magyar nyelvű ismertetése: *Vesztróczy Zsolt: Ludovít Štúr művei. Pro Minoritate*, (2009) 2. sz. (nyár) 145–150.

3 „Még egy olyan alapvető fontosságú személyiség is, mint Ludovít Štúr, a szlovákok jelentős, ha ugyan nem teljes többsége számára inkább iskolásan formális, majdhogynem halott szimbólum, semmint értelemmel bíró, inspiratív, élő jelkép. S ez annak ellenére van így, hogy az ezredfordulón egy ankét során a szlovák közvélemény a legjelentősebb szlováknak nyilvánította.” *Rudolf Chmel: Ludovít Štúr a szlovákok emlékezetében. Fórum*, 11. (2009) 1. sz. 3.

személyiségét és cselekedeteit: az, hogy ő volt az első magyar miniszterelnök, illetve koncepció alapuló kivégzése. E két, könnyedén memorizálható tény ismerete azt látszik sugallni, hogy jelentős tudás birtokában vagyunk őt illetően, többnyire azonban közhellyé merevült mondatok ismételtetése tapad a nevéhez. Ha valaki bármiben az első, az eleve alkalmas arra, hogy más, meglehetősen fontosabb tényezők háttérbe szoruljanak, így a gróf esetében reformkori politikai szerepe. A mártírhalál ugyanakkor glóriát von alakja köré. Meglehetősen groteszk, hogy az igazságtalan ítélet és a brutális kivégzés érdemmé nemesedik...⁴ A két fenti tényező tehát jószívről mindent elfed, ismeretük ugyan a megalapozott tudás érzetét kölcsönözheti, ám Batthyány alakja homályban marad, a felszínesség tort ül. A közzelmúltban (2007) a politikus születése kétszázadik évfordulójának messze nem volt akkora visszhangja, mint az azt pár évvel (2003) megelőző Deák Ferenc-bicentenáriumnak.

Visszatérve Štúrhoz, igaz rá is Stéfán Ildikó Batthyányval kapcsolatos sommás értékelése: „Alakja üres: minden kor megtöltheti valami jelentéssel.”⁵ Meg is tölti: a Štúr iránt mostanában mégis megelégnélkül szlovák érdeklődést, mi több az ehhez tapadó, szemtelelenül humoros önreflexiót jelzi például a szlovákiai Shtoor (sic!) Pub kocsmahálózat működése vagy a fiatal komáromi/komárnói magyar filmrendező, Molnár Csaba ironikus hangvételű, ám nagyon is komoly kérdéseket feszegető, 2010-ben készült rövid játékfilmje (*Posledné dni Ľudovíta Štúra [Ľudovít Štúr utolsó napjai]*).⁶

Ami viszont ennél itt és most fontosabb, az az, hogy az újraértékelés szándéka a szlovákiai és a hazai történettudomány berkein belül is látványosan tetten érhető. A budapesti Szlovák Intézet 2012. április 24-én épp Demmel József itt tárgyalt második kötetének bemutatója kapcsán – amelyen mások mellett Rudolf Chmel és a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Csorba László lépett fel – rövid konferenciát rendezett Štúr értelmezéseiről szlovák és magyar történészek részvételével.⁷ A házigazda igazgatónő, Jana Tomková megnyitójában külön kiemelte, hogy az érdeklődés a ráakódott ideológiai tartalmú hozadékoktól megtisztított Štúrt övezi, nem egy szobrot vagy ikont; a történeti alak életét nem szabad önkényesen kiragadni a maga korának viszonyai közül és más, későbbi kánonnak megfelelő prioritások szempontjai alapján értékelni. Így az előadók valamennyien Štúrról és koráról beszéltek, amikor szűkebben vett témájukat tárgyalták, evidenciaként kezelve, hogy a Štúrt övező fizikai és szellemi környezet ismerete nélkül a megértés esélye vajmi csekély. Nem arra gondolok, amit Madách Imre írt Éva kapcsán *Az ember tragédiájában*, miszerint „Mert a jó sajátja, / Míg bűne a koré, mely szülte őt...”, hiszen mindenkinek akadnak olyan tettei, gondolatai, érzései, amelyeket kizárólag egyénisége magyaráz, ekként függetlenek a „korszellemtől”. Erények, hibák, horribile dictu bűnök, amelyek egészen más értelmezést nyernek a kor ismeretével. Ezt a szempontrendszerrel figyelmen kívül hagyni tehát súlyos szakmai hiba, tekintetbe vétele viszont részletesebb ismeretekre ösztönöz.

Mindezen háttértényezőket csupán azért szerettem volna előljáróban felvetni, hogy e háttérbe ágyazottan értékelhessük a két kötet megjelenését, azok relevanciáját. A szerzőt idézve: „...elkerülhetjük, hogy az a 19. századi magyar társadalmi valóság, amelyben Štúr

4 Katona Csaba: „Ezen gyászünneplénekvének kiválóan városi jelleggel kell bírnia...” Batthyány Lajos miniszterelnök 1870. évi újrateremtésének háttere. Kisebbségkutatás, 16. (2007) 3. sz. 560–561.

5 Stéfán Ildikó: Batthyány Lajos halála és temetése. Sic Itur ad Astra, 7. (1993) 2–4. sz. 15.

6 <http://www.bumm.sk/61841/ludovit-stur-utolso-napjai.html> [a letöltés ideje: 2012 augusztusa].

7 A részt vevő történészek az előadások sorrendjében: Matus László (MÁV Központi Irattár), Peter Macho (Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet), Hermann Róbert (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Daniela Kodajová (Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet), Katona Csaba (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet).

élt, azok a bonyolult, rendkívül összetett emberi viszonyrendszerek, amelyek között mozgott, leegyszerűsödjenek jók és rosszak (szlovákok és magyarok/magyarok és szlovákok) harcára, elkerülhetjük, hogy az a sokszor esetleges, ám nagyon is invenciózus útkeresés, amely őt jellemezte, céltudatos küzdelemként jelenjen meg” (15. p.).

Az először megjelent kötet, a monográfia (címlapján Štúr arcképével) elsőre ugyan klasszikus életrajzot sugall, de a kötet a hagyományos biográfia kereteit nem-hogy meghaladja, hanem tudatosan választott módszertan szerint jár más utakon. A cím (*A szlovák nemzet születése*) eleve furcsán hatna egy kronológiai keretek közé rendezett biográfiát tárgyaló írás titulusaként, ám az alcím még inkább segít eligazodni (*Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*). Štúr életútját, nem mellőzve természetesen az alapvető életrajzi adatokat, a szerző nem tételelesen veszi végig, hanem karakteresen súlypontosz, és – a korábbi kutatásai alapján kiforrott szemlélete szerint – kiemel bizonyos meghatározó elemeket, ezeket és hátterüket tárgyalja részletesebben. Ekként afféle laza szerkezetű egységgé áll össze a kötet, amely azonban mégis hiteles képet állít elénk.

Az életrajz e formájának tudatos választását hosszan és meggyőzően indokolja a szerző (*A biográfia illúziója, avagy a koherens töredezettség*), rámutatva arra is, hogy kibékíthetetlen ellentét van a magyar és a szlovák nemzeti narratívák kánonjai között (14. p.). Hangsúlyozza azt is, hogy a korábbi (cseh)szlovák Štúr-értelmezések egyik legnagyobb hibája volt, hogy élete minden ismert elemét „a hozzá kapcsolódó megkérdőjelezhetetlen nemzeti történeti kánon irányából értelmezték” (21. p.). Nem véletlen, hogy Demmel a hagiográfia szót is használja ennek kapcsán. A későbbiek tükrében is igen érdekes adalék, hogy Daniel Lačný, Štúr egyik modori ismerőse – aki aztán közeli bizalmasaként igyekezett feltüntetni magát – szinte ereklyeként teszi el a halott Štúr néhány csontját, amelyeket kifőzött, majd egyik darabját Štúr öccsének, a másikat bizonyos Šimek könyvkötőnek adta, a harmadikat pedig magánál tartotta (33. p.). Még érdekesebb azonban ez a tény, ha nem a már megkötött Štúr-kánon felől közelítünk hozzá: Štúr egyedülálló nemzeti váteszként való megjelenítése halálakor ugyanis még korántsem öltött formát. A fenti mozzanatban éppen hogy e mítosz születésének egyik első jelét láthatjuk, nem pedig a már létező kultusz megnyilvánulását.⁸

Visszatérve a kötetre: Demmel arra tett határozott kísérletet, hogy Štúrt kiragadja mind a heroizáló szlovák, mind a diabolizáló magyar nemzeti történeti narratíva erőteréből, és azok jellemzően retrospektív, szélső esetben már-már anakronizmusba hajló, a kánonba ágyazott alakot visszamenőleg viszonyítási ponttá alakító, annak mindent alárendelő, ekként történelmietlen megközelítése helyett Štúrt a maga korának viszonyai között értelmezze. Vagyis nem az eredmény (Štúr immár lezárt életműve) felől, hanem a kezdetektől indul ki, azon kérdések mentén, amelyekre Štúr maga is kereste a választ: illetően értelemben Demmel mégis a kronológia diktálta ütemben halad. A szerző törekvése szűkségszerűen ütközik a mindenkori kánon Štúrról alkotott képével, de céljáról világosan szól: „Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a kánon megkérdőjelezésével nem kifejezett mítoszrombolás, Štúr személyének dehonesztálása a célunk, hanem hogy a kegyelet és tiszteltet által (még a szigorú értelemben vett szakmai munkákban is) alapvetően meghatározott képet a források valóságához közelebb álló portréra cseréljük” (21. p.).

8 Jozef Miloslav Hurban 1881–1887 között írt, folytatásokban megjelent műve az első talán, amely a kánonizált Štúrt állítja előtérbe, innentől jószerivel megkérdőjelezhetetlen vezető szerepe, noha ez korábban egyáltalán nem így volt. *Jozef Miloslav Hurban: Ludovít Štúr*. Rozpomienky. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava, 1959.

Demmelnek alaptétele, hogy célja nem valamiféle erkölcsi ítélet hirdetése,⁹ hanem sokkal inkább a megértés, a štúri gondolatok és cselekedetek mozgatórugóinak feltárása, a „miért?” kérdésre adott válasz. A szerzőt idézve: *„A mechanizmus tehát ugyanaz: toljuk a másikra a polgárháború kirobbantásának a felelősségét, ami nyilván sokkal egyszerűbb dolog annál, mint hogy megpróbáljuk megérteni az egyes szereplők tetteinek valódi mozgatórugóit. Kétségtelen, hogy közjogi értelemben Štúr hazaárulást követett el 1848-ban, de soha nem értjük meg, hogy miért tette ezt, ha csupán a diabolizálás eszközével élünk.”*¹⁰

Azért is fontos e figyelmet táplálni, mivel bizonyosan vannak a štúri életműnek ma már vállalhatatlan elemei. Ez azonban nem az, hogy a Habsburg-dinasztia felé fordult Magyarország ellenében az adott politikai klímában, 1848–1849-ben, hanem például a magyarokról alkotott sommás véleménye 1837-ből (bár a szerző rámutat: az adott szövegben magyarok alatt itt valószínűleg a magyar nemesség értendő): *„Módomban állt a magyarokat tüzetesen megismerni. Megfigyeléseim eredménye a következő: néhány kivételtől eltekintve, ezek az emberek híjával vannak minden erkölcsi tartásnak, alapelvük nem a közjó, hanem az önzés; az irodalomra nem sok gondot fordítanak, a köznép kiművelésére pedig semennyit. Bármilyen lelkesedésük pusztán szalmaláng, miként ezt a magyarságmániájuk is mutatja”* (473–474. p.).¹¹ Nyilvánvaló, hogy ez a gondolatsor ma már bárkitől, bárhol elfogadhatatlan, ám – és nem a mentegetés szándékával – itt kell jelezni, hogy nem várható el egy, a 19. században élt embertől, hogy a 21. század emberi és polgári jogait, a kollektív bűnösség elvének elvetését, a jelenkor liberalizmusát ismerje és alkalmazza. Štúr, ahogy erről fentebb már többször szó esett, korának gyermeke volt, csak annak ismeretében és ezzel együtt lehet őt értékelni.

Demmel bátorságát egyébiránt jelzi, hogy nem kerül meg az esetenként kifejezetten kínosnak ható kérdések tárgyalását sem. Ilyen például Štúr feltételezett homoszexualitása vagy annak valótlan mítosza, hogy az osztrákok szigorú megfigyelés alatt tartották modori éveit, sőt esetleges öngyilkosságának (vagy gyilkosságának) bizonyos szempontból nagyon is hálás legendája. A szerző, miután áttekinti kötete módszertanát, majd végigvezeti olvasóját a Štúr-recepciókon mind szlovák, mind magyar vonatkozásban, rátér az életrajz azon elemeire, amelyeket hangsúlyozni akar. Így képet kaphatunk Štúr őseiről, családi háttéréről, arról a stratégiáról, amely a felemelkedést szolgálta, a győri diákeveket érintően Štúr és Leopold Petz később idealizált „kapcsolatáról”. Ezen túl pedig a fiatal Štúr életének korai és meghatározó (vagy később annak minősített epizódjairól): házitanítószkodásáról (amelynek háttérében a felső-magyarországi evangélikus, tehát nem nemzetiségi, hanem vallási alapú kapcsolatháló, kapcsolati tőke állt), Zay Károlyhoz fűződő, korántsem egyoldalú és negatív viszonyáról (ami pedig a szlovák kánon fontos része!), az őt az Osztróucky családhoz fűző szálakról, végül az egyik legérzeke-

9 „Tehát nem igaz az, amit a történészek egy része ma is állít, hogy ugyanis szakmájuk sajátossága a levéltárak ismerete és a »történeti módszer« pontos alkalmazása. A legjobb »jelenkorász« újságírók úgyszintén rendelkeznek ezzel a gyakorlati tudással. Igazából az különbözteti meg őket a történészekről, hogy olyan kutatások végzése a feladatuk, amelyek célja a hazugságok leleplezése, az árulók, a bűnösök megnevezése. A történész feladata azonban az, hogy megpróbálja megmagyarázni a múltbeli cselekvő szándékait.” Gerald Noriel: A történetírás „válsága”. Elméletek és irányzatok a történelemről tudományválasztól napjainkig. Napvilág, Bp., 2001. 231.

10 http://www.mult-kor.hu/20111219_szlovak_nemzetepites_a_19_szazadban [a letöltés ideje: 2012 augusztus].

11 A zárójelbe tett oldalszámok minden esetben a monográfiára utalnak, kivéve itt, jelen esetben a forráskötetre.

nyebb témáról, esetleges homoszexualitásáról. Itt leszögezném, hogy Demmel úgy foglalt állást: a források ezt nem igazolják, perdöntő bizonyíték nem áll rendelkezésre arról, hogy Štúr nem saját neméhez vonzódott volna, bár természetesen igen nehéz valaminek a nemlétét igazolni.

A kötet második nagy blokkjában már a politikus Štúrral találkozhatunk. A szerző itt sem riad vissza a tabudöntögető témáktól, így például Kossuth Lajos nagybátyja, Kossuth György – aki a szlovák nemzeti mozgalom ismert támogatója volt – és a turóci szlovák nemesség szerepét is hosszan taglalja. Mivel Štúr voltaképpen az önálló szlovák irodalmi nyelv megteremtője lett (ellentétben Ján Kollárral, aki a korábban használt biblikus csehet pártolta), így különösen fontos a nyelvészettel, kultúrával kapcsolatos tevékenysége. Ezt mutatják be a *Slovenskje národnje novini* (Szlovák Népújság) és a Tatrín egyesületre fókuszáló fejezetek, amit aztán a politikus Štúr életpályájának meghatározó állomásai követnek. Így magyar országgyűlési képviselőisége (a lényegében tisztán szlovákok lakta Zólyom város követe volt 1847–1848-ban az utolsó rendi országgyűlésen, ebbéli minőségében azonban olyan általános kérdésekre is figyelmet fordított, mint a köztelherviselés vagy az úrbér; az áprilisi törvényekről például így írt: „Azon törvények, melyek ezen az országgyűlésen hozattak, bizonyosan üdvös hatással lesznek politikai és szociális életünk korszerű igények szerinti átalakulására. Feudális viszonyaink békés reform útján eltöröltettek s a politikai jogok gyakorlása a nép millióira ruháztatott...”), végül pedig az 1849-től haláláig tartó bő fél évtized, amelyet Modorban töltött, mint már utaltam rá, korántsem brutális elnyomás vagy erőteljes megfigyelés alatt.

A kötetet részletes és pontos forrásjegyzék zárja (külön szedve a levéltári forrásokat, a folyóiratokat, a könyveket, a kiadott forrásokat, a szakirodalmat), végül egy függelék következik. Ennek legfontosabb része a hagyományos életrajzban alapvető kronológia: jelen kötet esetén ez pótlásul szolgál, további eligazításul az egyes kiemelt súlypontok között, kitöltve a laza szerkezet keletkeztette űrt, végül egy szlovák–magyar helynévjegyzék és gazdag képanyag. A jegyzetekből egyébként is kiderül, de így még nyilvánvalóbbá válik, hogy a szerző milyen bőséges forrássanyaggal dolgozott, számos őrzőhelyről gyűjtötte össze ki nem adott, többnyelvű forrásait.

Pár elütés, tollhiba (például *árpád* Árpád helyett [270. p.], 859 1859 helyett [341. p.]), néhány helyesírási hiba ront picit az összképen, ezek azonban formai, a második kiadásban könnyedén javítható apróságok. Ami igazán hiányzik: egy személy- és egy helynévmutató, különösen az előbbi. Miközben a *Prológus*ban a szerző – nagyon helyesen – részletesen leírja, hogy az idézeteket, helységneveket milyen formában használja (16. p.), a mutató sajnálatosan elmarad. Hasonlóképp egy rövid életrajzgűjtemény is érdemben gazdagította volna a kötetet, jelentősen megkönnyítve a témában kevésbé otthonosan mozgó olvasók dolgát.

Demmel József második kötete különösen érdekes lehet azok számára, akik az elsőt már forgatták, de természetesen annak ismerete nélkül is kézbe vehető. Egy vaskos dokumentumkötetről van szó, amely magyar nyelven (töredékében eredeti nyelvezetében, naggyobbrészt szlovák, német és latin nyelvről lefordítva) adja közre a kiválasztott forrásokat egy bevezető tanulmányt követően. A kötet alapvetően kétféle szöveget foglal magában: a Štúr által keletkeztetett (és ezekhez kapcsolódóan a Štúrnak vagy Štúrról szóló) kortárs forrásokat (röpiratok, beszédek, levelezések stb.), továbbá a Štúrról szóló, ám későbbi évekből származó dokumentumokat. Ezek igencsak megerősítik azt a képet, amit az előzőekben tárgyalt kötet, illetve jelen válogatás bevezetője is felvázol, tudniillik hogy a történeti Štúr, akinek alakját a források özönéből kell kihámozni, mennyire más, mint a szlovák

panteon Štúrja(i), és mennyire összetettebb, mint – fogalmazzunk finoman – a mérsékelten árnyalt magyar Štúr-felfogás.¹²

A kánon változásai is jól nyomon követhetőek a kötetben közölt dokumentumok alapján. Ugyanis míg magyar oldalon meglehetősen egyoldalúan „el lehetett intézni” a hatályos magyar közjog és a történeti Magyarország területi integritása felől közelítve a kérdést, a szlovák „térfelel” Csehszlovákia létrejötte bonyolulttá tette Štúr szellemi örökségének „kezelését”. Az első emlékező szövegek, még a kortársaktól, nem jelenítik meg az első és egyetlen vezért, a tévedhetetlen harcost, aki meggingás nélkül tör a célja felé. Kritika, személyes ellenszenv, viták emlékei bontakoznak ki e korai források nyomán. Az idealizált hős képe lassan formálódva az 1880-as évekre ágyazódott be, döntően Jozef Miloslav Hurban hivatkozott művének nyomdokain a szlovák értelmiség tudatába, ami aztán tovább transzformálódott 1920 után, Csehszlovákia létrejöttével, ahol Štúr csehekkel folytatott vitái hirtelen kényelmetlenné váltak. Nem véletlen, hogy a magyar országgyűlés szlovák képviselője, Milan Hodža számára politikai eszménykép volt Štúr 1907-ben, de ugyanő 1920-ban már felröptette Štúrnak az önálló szlovák utat, amely szerinte a csehektől elválasztott szlovákok feletti magyar nemesi uralom konzerválásához járult hozzá. A két háború közötti Csehszlovákiában valóban nehéz volt kezelni a szlovák önállóság érdekében a csehekkel is konokul szemben álló Štúrt, hiszen fellépése ellentétben állt a csehszlovák nemzetegység ideájával. Utolsó művével pedig (*A szlávok és a jövő világa*), amelyből kicseng csalódottsága, voltaképp lehetetlen volt mit kezdeni: egy orosz főség (adott helyzetben az egyik legreakciósabb nagyhatalom égisze) alatt egyesülő szlávok képzelete sehogy sem állta meg a helyét csehszlovák szempontból.

Ami egyértelművé válik a források alapján, az az, hogy a mindenkori politika magához ragadott egy-egy szeletet a gazdag és nemegyszer ellentmondásos Štúr-életműből, majd azt Štúr egészeként igyekezett felmutatni, piedesztálra emelni, az „Ipse dixit!” elvét pedig arra felhasználni, hogy saját ideológiáját ezzel a torzult emlékezetű Štúrral támassza alá. Szélsőséges azonosulási törekvésre is hozható példa. Ez Jozef Tisóé, akinek nagyon is kapóra jött az önálló szlovákság štúri gondolata, és aki olyan helyen, nevezetesen Bánon állíttatott fel 1936-ban Štúr-emlékművet (az első Štúr-emlékmű), ahová Štúr jószerivel nem is kötődött, míg ő korábban itt volt káplán, majd plébános. Ennél világosabban kevés dolog mutatja meg, hogy mennyire eszközzé tud silányulni egy életmű. Más kérdés, hogy aztán a tetteiért életével lakoló, halálbüntetéssel sújtott Tiso Štúr iránti elkötelezettsége megint csak nem volt összeegyeztethető a soron következő, történetesen kommunista ideológiával, ami természetesen egészen máshogy viszonyult Štúrhoz, mint akár a Tiso- és Tuka-féle Szlovák Állam, akár az azt megelőző csehszlovák polgári államalakulat. Ekkor már az elnyomott nép felszabadításáért küzdő harcos szerepét kapta Štúr, az internacionalista világforradalom jegyében.

A kötet teljes egészében tartalmazza azt a munkát is, amely címadója lett (*A szlávok és a jövő világa*). Nem véletlen, hogy sokáig nem látott napvilágot szlovákul,¹³ dacára annak, hogy az 1851-ben írt munka az első olyan politikai koncepcióként értékelhető, amely

12 Itt bőszégesen káprótlást nyer Watson (Psenák Ottó), aki Demmel első kötetének hiányosságául rója fel, hogy erre a témára nem tér ki bővebben: „Ami a könyvből kimaradt, az a Štúr-kép 20. századi változása politikai összetevőinek részletesebb ismertetése.” http://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=820 [a letöltés ideje: 2012 augusztus].

13 Először Moszkvában adták ki oroszul 1867-ben (Славянство и миръ будущего. Иператорское общество исторіи, Москва, 1867), első teljes szlovák nyelvű kiadására csak 1993-ban (!) került sor (Slovanstvo a svet budúcnosti. Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava, 1993).

felvázolta a szlovák és a magyar nemzet teljes különválását. Nehéz ugyanis bármiféle ideológia sérelme nélkül arról értekezni, hogy egy alapvetően liberális felfogású férfi nemzeti-ségi alapon szembekerül az ugyancsak szabadelvű forradalmi Magyarországgal¹⁴ – amely számára elfogadhatatlan a szlovákság önálló nemzeti léte –, és bizalmát az abszolutista Bécsbe veti.¹⁵ Majd ebbéli reményeiben súlyosan csalatkozva az ultrareakciónak nevezhető Oroszország felé fordul, és mintegy megtagadva korábbi nézeteit, egyesült szlávsgot, pravoszláv hitű és orosz nyelvű államot vizionál: mintha azt a pánszláv egyesülést vázolná, amelytől magyar ellenfelei korábban – irreálisan – leginkább viszolyogtak. Ám ez az elképzelés szlovák és csehszlovák szemmel nézve is elfogadhatatlannak bizonyult – épp attól, akit a szlovák önállóság és függetlenség első számú harcosaként tartanak számon. Ez a mű a gondolkodó ember számára szemléletesen példázza a kikristályosodott mítosz lendületes hőrozsza és a kétségek között vergődő, utat kereső, csalódásoktól megedzett, egyúttal meghasonlott ember közötti különbségeket.¹⁶ Štúr talán leginkább vitatott írásos munkájának sajátos sorsa arra szolgáltat érzékeltes példát, hogy miként került az írója halála után önálló útra lépett mű az újabb és újabb ideológiák hálójába, hogyan változott annak értékelése, ahogy megkísérelték a különféle eszmerendszerek struktúrájába illeszteni azt.

A könyvet a levéltári anyagok, könyvészeti források, a közölt dokumentumok eredeti őrzési és/vagy megjelenési helyének közreadása mellett az előző kötet végéről joggal hiánnyolt életrajzi gyűjtemény, illetve egy fogalomtár zárja: ez utóbbi különösen hasznosan segíti a bonyolult fogalmi rendszerekben kevésbé járatos olvasót.

Összességében két értékes kötetet tart a kezében az olvasó, amelyek szervesen egészítik ki egymást, egységet alkotva, ám „önállóságukat” mégis megőrizve. Mindkettő alkalmas arra, hogy túl a konkrét, Štúr személyéhez és tevékenységéhez kapcsolódó történeti tényeken nyisson egy új típusú, kétirányú szlovák–magyar történeti diskurzus felé, hozzá-téve: ehhez erre irányuló szándék és akarat kell. A szerző forrásaival rendkívül kritikus és megfontolt, csakúgy, mint a Štúrról szóló irodalommal, tételei igencsak megalapozottak. Ennek ellenére meglátásaival magától értetődően lehet, sőt kell is vitázni, árnyalni azokat, esetleg revidálni, de Demmel munkáinak egyik komoly erénye éppen az, hogy nem ígét hirdet, hanem érvel, és épp ez nyit kaput a további át- és újragondolások irányába.

A monográfia és a forráskötet forgatása közben három plasztikus kép rajzolódik ki. Egyfelől egy életút kettős fénytörésű olvasata: az utat kereső Štúré, majd az erről mindinkább leváló és távolodó, töredezett sziluettű kánoni Štúré. A két alak háttérében pedig

14 Érdemes idézni Vesztróczy Zsolt tömör összegzését: „Štúrék ugyanis, mint liberálisok, a polgári átalakulás kérdésében a magyar reformmozgalommal lényegében azonos állásponton voltak, a társadalmi átalakulás és a gazdasági modernizáció bizonyos kérdéseiben pedig (például: jobbágyfelszabadítás, mértékletességi egyletek) konkrét együttműködésre is sor került. A nemzeti-nemzetiségi kérdésben viszont áthidalhatatlan szakadék tátongott közöttük, mivel bármiféle szlovák oktatási, nyelvi és kulturális kezdeményezést a magyar reformmozgalom részéről a *kor normáinak megfelelően* pánszlávnak minősítve kategorikusan elutasítottak. Ez a nemzeti ébredés időszakában sokkal többet nyomott a latban, mint egy-két azonosan értelmezett gazdasági vagy társadalmi kérdés.” Vesztróczy Zs.: i. m. 146. Kiemelések tőlem – K. Cs.

15 „Becstelen ez a szlávok nyakába vetett magyar iga, és igen ártalmas; becstelen, mert a mongolok atyafiaitól ered, akiket a mi elménk, a mi erőnk éltet, ahogy erről az egész magyar történelem tanúskodik a legújabb korig; ártalmas, mert a magyarok útját állják a szlávok nagy összefogásának. És ezt az ígét le-rázní most a legalkalmasabb, amikor a magyarok elszakadtak Ausztriától, és a maguk urai lettek, s amikor legújabb lépéseik következtében mindennél súlyosabb nehézségekkel kell szembenézniük.”

16 Nem véletlen, hogy Daniela Kodajová történész „A szlávok és a jövő világa kanyargós útja a szlovák olvasóhoz, avagy miként befolyásolta a szlovákok generációinak Štúrhoz való viszonyát e mű deformálódó emlékezete” címmel tartotta meg előadását a fentebb már említett budapesti konferencián.

mind erősebb kontúrokkal a megszülető, majd formálódó 19., sőt 20. századi szlovák kultúr- és politikai nemzeté. Štúrnak nem jutott hosszú élet, de a pár aktív évtized, amikor formálhatta nemcsak a maga, hanem szeretett nemzete sorsát, oly korban – az európai nacionalizmus virágkorában – adatott meg neki, amely felszabadította és egy célra fókuszálta kiapadhatatlannak tűnő energiáit. Ennek nyomán született a szlovákokból a szlovák nemzet, és egy mítosz. A saját mítosza, amely oly teherként nehezedik rá, hogy sokszor nem is látjuk őt valóságában.

Ugyanakkor a két könyv áttételesen kudarcok soráról vall: a kanonizálás kudarcairól. Štúrt lehetetlen volt bármiféle ideológiai alapú történetírásban csonkítatlanul elhelyezni, mindig akadt életének olyan eleme, amely szétfeszítette az adott kereteket. Ez azonban nem Štúr személyiségéből fakad, hanem a kanonizálás műfaji sajátossága. Johan Huizinga írta *A középkor alkonyában*, hogy a történész feladata az élő embert keresni a poros iratok között. Egy élő ember azonban semmiféle mátrixba nem illeszthető be maradéktalanul. Ez pedig igaz Štúrra is, éppúgy, ahogy bárki másra, akit kanonizálni akarnak.

A tanulság voltaképp az lenne, hogy fel kellene végre nőni és nem valamiféle éppen aktuális ideológia, eszme, irányzat diktálta rendszerhez idomítani a történeti tényeket és személyiségeket, hanem lehetőség szerint saját korának mércéjével értékelni. Ez nem kis feladat. Demmel József mindezt elindult ezen az úton: „A választott módszertan következetes érvényesítésénél fontosabb törekvésem ugyanis, hogy *Ludovít Štúrt* elhelyezzem a kor társadalmi valóságában, lefejtve róla a kánon által utólagosan ráruházott szerepeit” (24. p.).

Katona Csaba